

Zowel de staat als bedrijven willen nu alles van uw gezondheid weten

Posted on 25 december 2020 by Coen de Jong

2020 was vanwege de uitbraak van het Coronavirus een jaar waarin de gezondheid centraal stond. Maar overheden en bedrijven tonen sowieso steeds meer belangstelling voor de gezondheid van Nederlandse burgers.

De supermarkt wil bijhouden wat u eet en drinkt, de zorgverzekeraar wil weten of u gezond genoeg leeft en de overheid wil dat u ophoudt met roken en drinken. Tel daarbij op, dat de overheid dankzij de Coronamaatregelen in 2020 dieper dan ooit binnentreedt in uw persoonlijke levenssfeer. Wie kijken er allemaal mee met uw levensstijl?

Levensstijl als voorwerp van aanhoudende zorg, voor de supermarkt...

Dat Amerikaanse tech-bedrijven als Google en Facebook persoonlijke gegevens reuze interessant vinden is inmiddels algemeen bekend. Ze zijn niet de enigen. Topvrouw van Albert Heijn Marit van Egmond zei in een interview met De Volkskrant

op 14 november 2020 dat ze haar onderneming als een 'foodtechbedrijf' ziet: 'In de toekomst stel ik mij voor dat wij de klant steeds beter kennen. De mobiele telefoon (...) gaat daar de hoofdrol in spelen'.

Grappend noemde Van Egmond haar bedrijf 'het Ministerie van Retail'. De supermarktketen rekent het tot zijn 'maatschappelijke verantwoordelijkheid' om de klant – desnoods aangespoord door voedselcoaches – 'lekkere, gezonde en duurzame keuzes te laten maken' en de suiker- en alcoholconsumptie terug te brengen. Het artikel vermeldt niet of de klant hier ook om heeft gevraagd. Wel staat vermeld dat Van Egmond van 2008 tot 2014 directiefuncties bekleedde bij drankgigant Gall & Gall.

...en de zorgverzekeraars

Zorgverzekeraars zijn ook geïnteresseerd in gedrag van verzekerden. Zorgverzekeringen kunnen in Nederland bij wet geen klanten weigeren. Inzicht in en beïnvloeding van de levensstijl is een alternatief om de kans op het moeten vergoeden van behandelingen te verminderen. Er bestaat een gedeeld belang met werkgevers om het risico (en de kosten) van ziekteverzuim te verminderen. Bijvoorbeeld door het voorkomen van blessures en ziektes en door het terugbrengen van psychische klachten als overspannenheid. Dat leidde al tot een mislukt project om de effectiviteit van [GGZ-behandelingen te onderzoeken via gegevens uit vertrouwelijke enquêtes](#). De Autoriteit Persoonsgegevens had bovendien vastgesteld dat deze persoonlijke gegevens – waaronder antwoorden op vragen over somberheid, seksualiteit en suïcidaliteit – zonder toestemming van de patiënten in een centrale database waren verzameld.

Ook de overheid waakt over uw gezondheid

Overheden willen graag meedenken met het gedrag van burgers, de klanten van de publieke sector. Het terugbrengen van alcoholgebruik, roken en obesitas heeft de warme belangstelling van politici als staatssecretaris van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) Paul Blokhuis van de ChristenUnie.

Dat is vanuit het gezondheidsoogpunt van het individu wellicht aan te bevelen, al is het individu in dit geval niets gevraagd. Het [Nationaal Preventieakkoord](#) wijst op de noodzaak de stijgende zorgkosten terug te brengen en roept maatschappelijke partners op hun verantwoordelijkheid te nemen.

De onbekommerde studietijd, die is niet meer

Zo moeten universiteiten en hogescholen meehelpen alcoholgebruik en roken onder studenten terug te brengen. Een paar jaar onbekommerd feesten, dat is voor toekomstige lichten studenten niet meer de bedoeling. Zorgverzekeraars zijn ook aangesloten: ze gaan actief anti-rook programma's aanbieden en co-financieren onderzoek naar E-Health toepassingen – zoals apps die lichaamsbewegingen, hartslag en stappen bijhouden.

Rond apps die 'body surveillance' uitvoeren kunnen natuurlijk privacy-issues ontstaan. Zeker als de zorgverzekeraar die apps in de toekomst gratis gaat aanbieden – wellicht met opslagdiensten in hun eigen database erbij inbegrepen. Het codewoord waarmee bedrijven 'preventie-producten' aan het publiek kunnen verkopen is ook hier 'maatschappelijke verantwoordelijkheid'.

En dan zijn er nog de grote Amerikaanse tech-bedrijven die dagelijkse gedrag van hun consumenten in hoge mate kunnen monitoren en reconstrueren. Via voor de consument vrijwel onmisbare besturingssystemen als Android of apps als Whatsapp, Instagram en YouTube – allemaal eigendom van Google en Facebook – komen e-mails, foto's, video's, in clouddiensten opgeslagen documenten en talloze persoonlijke voorkeuren in handen van deze bedrijven.

Tech-bedrijven analyseren zelfs woord- en grammaticagebruik in e-mails en chats, houden muziekvoorkeuren bij en registreren uw favoriete kleur en beeldmateriaal. Ze proberen daarmee uw persoonlijkheid en (toekomstig) gedrag te categoriseren en voorspellen. Het is potentieel interessant materiaal voor overheden die de levensstijl en het gedrag van hun onderdanen willen 'bijsturen'.

Corona-bestrijding als accelerator

De bestrijding van het Coronavirus betekende ook meer registratie van persoonlijke gegevens, zoals bij bezoek aan restaurants, musea en fysieke bijeenkomsten als lezingen. De gegevensverzameling via de Corona-meldingsapp gebeurt – na veel discussie – grotendeels anoniem. Deze discussie gaf wel een inkijkje in het geloof van politici in instrumenten die bewegingen, locaties en contactmomenten van burgers onderling bijhouden.

Privacybelangengroep [Bits of Freedom beschrijft in een rapport](#) vier Corona-gerelateerde overheidsinitiatieven uit 2020 waarbij gegevensregistratie plaatsvindt rond de gezondheid van burgers. Dat zijn de Corona-meldingsapp, de voorgenomen aanpassing van de Telecommunicatiewet om het RIVM inzicht te geven in locatiegegevens van Nederlanders, de in april 2020 geruisloos ingevoerde Corona opt-in voor het delen met zorgverleners van het [medisch patiëntendossier van de huisarts](#) en de plannen voor een digitaal gezondheidspaspoort.

Inzicht in gedrag

Shoshanna Zuboff beschrijft in *The Age of Surveillance Capitalism* het uitmijnen en te gelde maken van gedrag als een nieuwe fase in de economische geschiedenis. Het verdienmodel van tech-bedrijven gaat verder dan het cliché 'you are the product'. Deze bedrijfstak staat volledig onverschillig tegenover welke gegevens inkomsten genereren. Of ze nu aan voorkeuren van hun gebruikers over vakantiereizen en schoenen verdienen of aan gezondheids- of Corona gerelateerde gegevens: als het maar winstgevend is. Of dat is door te verkopen aan bijvoorbeeld de 'maatschappelijk verantwoordelijke' partners van regeringen. Of aan publieke instellingen in het kader van Coronabestrijding.

De tech-bedrijven leven in de woorden van Zuboff van het 'behavioral surplus' dat ze uit de gegevens van hun klanten destilleren: gedragsvoorspelling en mogelijkheden tot gedragsbeïnvloeding. Exact wat de staat graag van zijn burgers wil weten: wat gaan die in welke omstandigheden doen en hoe is dat toekomstige gedrag te beïnvloeden en te sturen.

Ministeries willen uw gedrag beïnvloeden

Ook de Nederlandse overheid buigt zich over de mogelijkheden tot gedragsbeïnvloeding. Zo is er het [Behavioural Insights Netwerk Nederland](#), een samenwerkingsverband van ministeries voor de toepassing van gedragskennis.

Het netwerk is enthousiast over de mogelijkheden van Big Data: 'Denk aan gegevens die mensen vastleggen: online conversaties, foto's, video's en documenten. Maar ook aan gegevens die door sensoren en apparaten worden geregistreerd: transacties, processen en statussen. Analyse van die data kan gedragspatronen blootleggen.'

Algoritmisch etnisch profileren

Dat gedragsbeïnvloeding door de regering nog in de kinderschoenen staat of wellicht nog niet effectief is wil niet zeggen dat er geen risico's aan kleven. Om uit een [handleiding van het BINN-netwerk zelf](#) te citeren: 'De gebruikte algoritmen kunnen onbedoeld ongewenste effecten hebben, zoals etnisch profileren bij fraudeopsporing. Selectiviteit of bias in de datasets kunnen uitsluiting of discriminatie tot gevolg hebben.'

Als de overheid expliciet om persoonlijke gegevens vraagt komt er gevoelsmatig vaak verzet op bij Nederlandse burgers – hoewel ook hier snel gewenning optreedt. Tegelijk geven de meeste mensen hun privégegevens probleemloos gratis weg aan Facebook en Google. [Dylan Curran beschreef in The Guardian op 28 maart 2018](#) in detail hoe verbijsterend veel gegevens Google en Facebook bijhouden van hun argeloze gebruikers. Dat gebeurt gewoon ongemerkt, via continue aanpassingen van gebruikersvoorwaarden. Regeringen kunnen via de tech-bedrijven wellicht aan gegevens komen die Nederlandse burgers niet via Corona-apps, GGD registraties of vaccinatieregisters aan de eigen overheid willen afgeven.

Weerstandsverlaging

De aanhoudende Corona-epidemie verlaagt bij velen de drempel om tegen te spartelen. Hoe lang blijven medische dossiers nog volledig afgeschermd voor de priemende ogen van de zorgverzekeraar, op het moment dat er in 2021 een nieuwe mutatie van het Coronavirus ontstaat?

Hoe zit het met de vertrouwelijkheid tussen arts en patiënt, wanneer politici inenting en melding van mogelijke besmetting met Corona als een veiligheidsvraagstuk gaan inkleden? Waarbij de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) de crisiscommunicatie mag verzorgen en het dreigingsniveau – terminologie die bekend is van terrorismebestrijding – mag vaststellen?

Meer daadkracht?

Minister van VWS Hugo de Jonge en premier Mark Rutte kregen in 2020 nogal wat kritiek omdat ze niet daadkrachtig genoeg zouden optreden bij de bestrijding van Corona. Een artikel getiteld '[Verdeel en heers niet](#)' in De Groene Amsterdammer

van 16 december 2020 beschreef hoe De Jonge hooguit als cheerleader optrad van het sterk versnipperde systeem van gezondheidszorg. 'De minister stelt zich op als allerhoogste persvoorlichter in plaats van baas. Van een crisisaanpak met een centraal plan is geen sprake.'

Is versnippering dan een waarborg tegen teveel bemoeizucht met de privacy van de burger? Nee, want inefficiëntie en gebrek aan overzicht sluiten negatieve bijeffecten van meer regelgeving en bemoeienis niet uit. De crisisaanpak kan én moeizaam werken én tegelijk de privacy op de helling zetten.

Tijdelijke wetgeving

De [Coronawet \(Tijdelijke wet maatregelen COVID-19\)](#) is er in principe voor drie maanden. Het tijdelijke karakter is relatief. De regering schrijft: 'Indien nodig kan de Coronawet steeds 3 maanden worden verlengd. Ook is het mogelijk de wet tussentijds in te trekken, zodra deze niet meer nodig is. De Tweede Kamer is betrokken bij deze besluiten'. Maar kan de Kamer nu wel of niet de regering dwingen die wet weer in te trekken?

Marion Koopmans van het *Outbreak Management Team* waarschuwde al voor toekomstige gezondheids crises. Nadenken over het gevaar van toekomstige epidemieën of ontwrichtende situaties is verstandig. Nadenken over nut, noodzaak en nadelen van crisismaatregelen ook. Want is het pad eenmaal gebaad, dan kan de regering bij elke toekomstige crisis teruggrijpen op hetzelfde sjabloon. De Coronawet krijgt dan wellicht gezelschap van andere 'tijdelijke' wetten.

De veiligheidsregio's kunnen terugvallen op bestaande ervaringen met het – al dan niet tijdelijk – ter zijde schuiven van burgerrechten. Gemeenteraden, Provinciale Staten, de Tweede Kamer en de Eerste Kamer komen er wellicht weer amper aan te pas. Want een stevige 'post-Corona' evaluatie kan zomaar 'gebrek aan leiderschap' en 'vertraging door teveel Kamerdebatten' als geleerde lessen optekenen. Desnoods tuigt de regering – naast de veiligheidsregio's – nog een structuur op van 'crisiscoördinatoren', liefst met een bijbehorende wet met ingebouwde speciale bevoegdheden.

Crisisstemming

Oud-minister en Eurocommissaris Neelie Kroes stelde op [20 december 2020 in het](#)

[tv-programma Buitenhof](#) dat Nederland 'in oorlogstijd is terecht gekomen' en dat daarom ongewone besluiten nodig waren. Ze liet beslissingen in het vaccinatieproces het liefst over aan een triumviraat, bestaande uit voormalig Corona-gezant Feike Sijbesma, VVD-prominent – en adviseur van Mark Rutte – Ben Verwaayen en een nader te bepalen generaal-buiten dienst. Kroes zei: 'Geef hen carte blanche'.

Zou het Kroes zijn opgevallen dat de maatregelen tegen Corona op sommige punten al verder gaan dan in oorlogstijd gebruikelijk is? Onder de Coronawet kan de politie gemakkelijk huizen binnentreden en straf uitdelen voor bijeenkomen met groepen, vrienden en zelfs familie. In De Volkskrant van 21 december 2020 stelt voormalig rechter Willem Korthals Altes dat [het sluiten van boekhandels in strijd is met de Grondwet](#). Fysiek bijeenkomen voor discussies en politieke activiteiten is aan sterke beperkingen onderhevig. De aantasting van de persoonlijke bewegingsvrijheid is groot. Er bestaat de facto een verbod op aanraking. Seks, behalve in bestaande relaties, en daten komen in de taboesfeer terecht als zijnde 'onverantwoord'. De verkoop en consumptie van alcohol is aan banden gelegd.

Er gaan stemmen op voor een directe of indirecte vaccinatieplicht. VVD Kamerlid Hayke Veldman zei op 18 november 2020 in de Tweede Kamer dat hij bereid was 'consequenties' te overwegen als iemand zich niet laat vaccineren: 'Als je je niet laat vaccineren, heeft dat een consequentie, ja. Daar moet je over durven nadenken.' Wat zou dat precies gaan inhouden? Alleen toegang tot een school of een overheidsinstelling met een inentingsbewijs?

Hugo de Jonge gaf in het debat op 18 november 2020 aan [geen voorstander te zijn van directe of indirecte vaccinatieplicht](#), maar wel versoepelingen te overwegen voor specifieke groepen die als eerste worden ingeënt. Zo ontstaan er wellicht toch twee groepen Nederlanders met verschillende rechten.

De Jonge gaf op 22 december aan te willen kiezen voor vrijwillige registratie van vaccinaties. Verstandig, al moeten we ons afvragen of een vaccinatieregister gezien alle problematiek rond ICT en gegevensbescherming überhaupt een goed idee is. Registratie kan de deur openzetten naar de inperking van rechten van niet-ingeeënte Nederlanders. De luchtvaartmaatschappijen, de reisbranche, de evenementenbranche en het betaald voetbal riepen hier al toe op.

Verlangen naar autoriteit

Publicist Maxim Februari beschreef in [NRC op 14 december 2020 de heersende denktrant](#):

'Tijdens de spannendste bijeenkomst die ik bijwoonde, dit jaar, hoorde ik de politie hardop peinen of het nodig is sommige rechten van burgers in noodsituaties weer terug in het schap te leggen, het recht op privacy, het recht om te demonstreren en lastig te zijn. Niet op de manier van de Poolse en Hongaarse regimes natuurlijk, niet om de samenleving onrechtvaardiger te maken, maar om haar te redden.'

Het is totalitaire logica in optima forma. Alle dictaturen – in heden en verleden – beweren dat ze rechtvaardig zijn en de burger, de natie of 'het collectief' willen redden. Februari, die vaak over privacy publiceert en adviseert, vervolgt:

'Hoe dan ook kun je zien dat de bestuursvorm snel gaat veranderen. Het individu zal vaker het verzoek krijgen in te schikken en zijn rechten in te slikken als er belangrijker zaken op het spel staan. (...) In ieder geval, business as usual is na corona geen lang houdbare optie.'

Als deze denkwijze terrein wint zijn de winnaars van 2020 – naast het Coronavirus – de staat en de tech-bedrijven. De verliezers zijn dan de burgers van Nederland.

Van auteur Coen de Jong verschijnt begin 2021 bij Uitgeverij Blauwburgwal zijn boek over de alwetende ogen die de mensheid in de 21ste eeuw omringen. Meer informatie, ook voor de pers: uitgeverijblauwburgwal@gmail.com.